

בצילא דשבטא

פירושים וביאורים מתורת רה"י הגאון רבי בצלאל טולידאנו שליט"א

בס"ד, גליון פרשת בלק תשפ"ה ♦ 167

ברין קנאין פוגעין בו

מה שייך זדון בקטן בן תשע ויום אחד] כיון שבא על הכותית בזדון ה"ז נהרגת מפני שבא לישראל תקלה על ידה כבהמה, ודבר זה מפורש בתורה שנאמר 'הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם וגו' וכל אשה יודעת איש למשכב זכר הרוגו'.

והקשה הרמ"ך על הרמב"ם וז"ל, יש לתמוה על דבריו, דהא איהו גופיה כתב בסוף הלכה ב' דאינו חייב עליה אלא מדבריהם, וא"כ איזה תקלה באה לישראל על ידה, כיון דאינו אלא מדברנן, ומדאורייתא ליכא תקלה וליכא קלון.

ולפי דברינו נחא, דודאי איסור תורה הוא, אלא דלא נכתב הלאו מפורש בתורה, ולכך אין נמסר לב"ד עונש מדאורייתא, ורק העונש הוא מדברי סופרים, וכיון שהוא איסור תורה, ודאי דחשיב שבאה תקלה לישראל על ידה.

הוכחת הרמב"ם ממלחמת מדין ולא ממעשה פנחס בזמרי

והנה איתא בפרשתנו (כ"ה ח') וידקור את שניהם את איש ישראל ואת האשה אל קבתה', ומקשה האור החיים, דבשלמא דקירת איש ישראל הינה כמשפט ההלכה שקנאים פוגעים בו, אבל האשה אינה חייבת מיתה ואינה מצווה, ואפילו אם יש חשש שהיא אשת איש, מ"מ פשוט שאינה נהרגת מספק, וכתב האור החיים לבאר, דאפשר שדן בה משפט הבהמה דכתיב 'ואת הבהמה תהרגו', וכתיב 'אשר בשר חמורים בשרם'.

וכבר תמהו על דבריו, דהרי כתב הרמב"ם להוכיח (ה"ד) דאם פגעו בו קנאים והרגוהו הרי אלו משובחים וזריזים, וראיה לדבר זה מעשה פנחס בזמרי, ומדוע לא הוכיח כן הרמב"ם אף בהלכה י' דמפני שבאה תקלה לישראל על ידה הרי היא נהרגת כבהמה, כמעשה דפנחס בזמרי, ואם הטעם דהריגת כזבי הוא מצד שהיא כבהמה, היה צריך הרמב"ם להוכיח את דינו מכאן.

קנאין פוגעין - אי הוי היתר הריגה או חיוב מיתה

והנראה לומר, דהנה פסק הרמב"ם שאין הקנאי רשאי לפגוע אלא בשעת מעשה כזמרי שנאמר 'ואת האשה אל קבתה', אבל אם פירש והרגו, הרי הוא נהרג עליו.

והנה יש להסתפק בעיקר הדין דקנאין פוגעין בו, האם נאמר דכל החיוב מיתה שלו הוא רק בשעת מעשה, אבל לאחמ"כ אין לו חיוב מיתה כלל, או דנימא שאף לאחמ"כ הוא מחויב מיתה רק שאין קנאין וב"ד יכולין להורגו אלא בשעת מעשה.

ונראה לתלות חקירה זו בפלוגתת הרמב"ם והראב"ד, דהנה כתב הרמב"ם שאם פגעו בו קנאים והרגוהו הרי הם משובחים, והשיג עליו

דין הבא על העכו"ם בצינעא וכפרהסיא

איתא בסנהדרין (פב.) 'וירא פינחס בן אלעזר הכהן, מה ראה, אמר רב, ראה מעשה ונוצר הלכה, אמר לו אחי אבי אבא לא כך למדתני ברדתך מהר סיני הבוועל ארמית קנאין פוגעין בו, אמר לו משה קריינא דאיגרתא איהו ליהווי פרוונקא.

וכתב הרמב"ם בהלכות איסורי ביאה (פ"ב ה"א) ישראל שבא על העכו"ם משאר האומות דרך אישות לוקה מן התורה שנאמר 'לא תתחתן בם', עכ"ד.

והיינו שאע"פ שאין קידושין תופסין בעכו"ם, מ"מ האיסור של 'לא תתחתן בם' נאמר דוקא בדרך חתנות כלשון הרמב"ם בהלכה ב', ולא אסרה תורה אלא דרך חתנות, אבל הבא על העכו"ם דרך זנות מכים אותו מכת מרדות מדברי סופרים.

ולכאורה משמע, דהיכא דאינו דרך חתנות האיסור הוא רק מדברי סופרים, וכל האי דינא דקנאים פוגעים בו המוזכר בפרשתנו הינו דוקא בפרהסיא לעיני עשרה מישראל, וכמ"ש הרמב"ם (ה"ד) כל הבועל כותית בין דרך חתנות בין דרך זנות, אם בעלה בפרהסיא והוא שיבעול לעיני עשרה מישראל או יתר אם פגעו בו קנאין והרגוהו, הרי אלו משובחים וזריזין, ודבר זה הל"מ הוא ראיה לדבר זה מעשה פנחס בזמרי, עכ"ד. וכמו שמפורש בפסוק (כ"ה ו') 'ויקרב אל אחיו את המדינית לעיני משה ולעיני כל עדת בני ישראל' ואין עדה פחותה מעשרה.

אמנם יש להקשות, דהנה כתב הרמב"ם (שם ה"ו) וז"ל, לא פגעו בו קנאים [אם זה בפרהסיא] ולא הלקוהו ב"ד [בדרך חתנות מלקות מן התורה ושלא בדרך חתנות מכת מרדות], הרי עונשו מפורש בדברי קבלה שהוא בכרת, ובה"ז כתב עיון זה אע"פ שאין בו מיתת ב"ד אל יהיה קל בעיניך וכו'. ומבואר ברמב"ם להדיא שאע"פ שאין בו מיתה הנתונה לב"ד, אבל חייב מיתה בידי שמים, וצ"ב היאך יתכן שיתחייב מיתה בידי שמים, בכרת, ולא יהיה בו איסור תורה.

והנראה ליישב, דודאי איכא איסור דאורייתא אלא דלא נכתב לאו מפורש בתורה, וכמו דאמרינן בש"ס דלא ענש אא"כ הזהיר, ומשום כך לא נמסר העונש לב"ד, והיינו דאף בלא האי דינא דקנאים פוגעים בו, עבר על איסור תורה ועונשו בכרת, אבל אם הלקוהו ב"ד הרי הוא נפטר מכרת, וכך משמעות לשון הרמב"ם בה"ז דרק אם לא קבל עונשו ע"י ב"ד אז נענש בכרת.

הריגת הכותית מפני שבאה תקלה על ידה

יש להוכיח כדברינו מדברי הרמב"ם בה"י שכתב וז"ל, אבל ישראל הבא על הכותית בין קטנה בת שלש שנים ויום אחד בין גדולה בין פנויה בין אשת איש ואפי' היה קטן בן ט' שנים ויום אחד [יש לעיין

הראב"ד, בד"א שהתרו בו, ומסתימת לשון הרמב"ם משמע שהורגים אותו אפילו בלא התראה.

וביאור הדבר, דנקט הרמב"ם שמייתת 'קנאים' פוגעים בו' הינו רק היתר הריגה בשעת מעשה, אבל לאחר שפירש, אינו כאדם שחייב מיתה [ועי' בדברי רעק"א (כתובות כט. על תוד"ה ועל הכותית) שכתב לדון, האם מיתת קנאין פוגעין יש בה פטור דקלב"מ, והיינו כנ"ל דיש להסתפק אי הוי חיוב מיתה או רק היתר הריגה], ולכך אפי' בלא התראה אפשר להורגו, אבל הראב"ד סבר שהוא מחויב מיתה, ומשו"ה בעינן התראה ככל חייבי מיתות.

עפ"י יש ליישב את דברי האוה"ח, דהנה איתא בסנהדרין (נה:) דהא דהורגים בהמה הנרבעת היינו דוקא אם הרובע נהרג, דאז נחשב תקלה וקלון ע"י הבהמה, ודנה הגמרא גבי ישראל שבא על הבהמה בשוגג, אי תקלה וקלון בעינן וליכא, או דילמא, קלון אע"פ שאין תקלה, ופסק הרמב"ם (איסור פ"א הי"ח) דתקלה וקלון בעינן, ולכך ישראל הבא בשוגג שאינו נהרג, אין הבהמה נסקלת על ידו.

עוד יש לדקדק בלשון הרמב"ם (ה"ה) דכתב, 'ואין הקנאי רשאי לפגוע בהן אלא בשעת מעשה, אבל אם פירש אין הורגים אותו. ויש לעיין, מדוע פתח בלשון רבים אין פוגעים בהן [שניהם], ובסיום דבריו

כתב 'אם פירש אין הורגים אותו' בלשון יחיד, ומשמע שרק אותו אין הורגים אבל אותה הורגים.

תקלה הבאה ע"י עכו"ם חמירא מתקלה דבהמה

והנראה לומר עפ"י, דכדי שיחול הדין דאת הבהמה תהורגו דבאת תקלה, הרי בעינן תקלה וקלון, וזה מתקיים רק בשעת מעשה, כמעשה דפנחס בזמרי, דאז יש תקלה, דבאותו רגע הוא חייב מיתה ויש גם קלון, ולכך גם אותה הורגים מיד, דזהו עיקר הדין ד'ואת הבהמה תהורגו', אבל אחרי שפירש הרי הוא פטור, דהשתא ליכא תקלה דלא חשיב כחייבי מיתות.

אבל בהלכה י', חידש הרמב"ם דבבא על הגויה יש מספיק קלון, דילפינן ממלחמת מדין דוקא, דהרי שם לא כולם עברו בפרהסיא וליכא תקלה וקלון, אבל חידשה תורה דגויה גרע טפי מבהמה, דאף דליכא תקלה דהא אינו מתחייב מיתה על ידה, מ"מ הגויה נהרגת, ואפי' אחרי שפירש הרי היא חייבת מיתה כמו הנשים שהובאו ממדין, ולכך לא למד הרמב"ם דין זה מהמעשה של פנחס בזמרי, כיון ששם זהו הדין האמור גבי בהמה הנהרגת בשעת מעשה דאיכא תקלה וקלון, אבל כאן התחדש שאפי' אחרי שפירשו חייבות מיתה, דאף דליכא תקלה אלא קלון נהרגים מכח הפסוק 'הן הנה היו על דבר בלעם'.

עשיית גדרים לעצמו

והנה פינחס ראה מעשה זמרי, וק"ו יש לדון מסוטה, דאם הרואה סוטה בקלקולה מחויב להזיר עצמו מן היין, הרואה מעשה זמרי לא כ"ש שצריך לעשות גדרים לעצמו.

וידע פנחס שהדרך לשמור על עצמו היא, לשנן ולהפנים לעצמו מהי חומרת האיסור, שזה מצב שכביכול הקב"ה חייב לקנא ולעסוק, עד כדי כך שמשא רבינו ברדתו מן ההר - זוהי ההלכה הראשונה שלימד את פנחס, 'כל הבעל ארמית קנאים פוגעים בו'.

ולכך הדגיש פנחס כשהגיע למשה רבינו ואמר לו, הלא ברדתך מן הר סיני זו ההלכה הראשונה שלמדנו, להודיע כמה היא חמורה, והדין שקנאין פוגעין בו הוא הלכה למשה מסיני, וזה מצב שה' אל קנא, ולכן אין לחשוש מנגיעות, שהרי אין עצה ואין תבונה נגד ה', וחייבים לקנא את קנאתו כדי שלא יהיה חרון אף בישראל, וע"ז ענה לו משה, אתה צודק, וקריינא דאגירתא איהו ליהוי פרונוקא.

המשגיח רבינו ירוחם ממיר היה אומר, שכאשר מתפרסם בעיתון על רצח - העם כולו מזדעזע, אבל אם לא מתחזקים בחובת המוסר והזהירות, הרגש הזה נעלם.

אחד הגדולים סיפר שבעירו בחו"ל לא היה רואה חילול שבת בפרהסיא כלל, אולם כאשר בא לירושלים, היתה זו הפעם הראשונה שראה חילול שבת והזדעזע כולו, אבל בפעם השניה שראה זאת, כבר לא כאב כמו בפעם הראשונה.

ואכן העצה בזה, למי שראה קלקול ורוצה להרחיק ממנו את השפעתו, שיעשה לעצמו גדרים וחזזקים להתבונן בגודל חומרת האיסור, ולהתחזק בשמירת המצוה או האיסור.

'וירא פינחס בן אלעזר הכהן', ראה מעשה ונזכר הלכה. פינחס הראה לנו את הדרך, ומה הוא עשה כדי להתחזק ולמחוק את ההשפעה הרעה של הראיה - נזכר הלכה, והיינו שלמד את תורת האיסור, ונזכר בחומרתו שזו היא ההלכה הראשונה שלמד משה ברדתו מהר סיני.

נשתדל להרחיק מעצמנו את ההשפעות שאנו חווים מבחוץ, בלב ובשכל, ונתחזק ונתפלל לשוב בתשובה שלמה.

בשעה שבא ראש שבט שמעון ואמר לו למשה, בת יתרו מי התירה לך, והנה ברור הוא שמשא רבינו גייר את צפורה ולא עבר על שום איסור, אבל ברגע שחשב משה רבינו שהוא נוגע בדבר, נתעלמה ממנו הלכה.

וכן מצינו לגבי בנות צלפחד שכאשר אמרו 'אבינו לא היה בעדת קורח' [שנלחם על משה] נתעלמה ממנו הלכה, ולא מפני שהיה חשש שמשא רבינו נוגע בדבר, אלא נתעלמו ממנו הלכות הללו, כדי להורות לדיינים שכל מי שיש לו נגיעה שיתרחק מן הדין.

והנה הגיע פינחס ואמר למשה, לא כך למדתנו בעת רדתך מהר סיני, כל הבעל כותית קנאים פוגעים בו, ויש להבין, מפני מה הוצרך להזכיר שלמדנו ברדתך מהר סיני, ועוד מהו הלשון 'קנאים' פוגעים בו.

וכתב רש"י (ע"ז לו:) לפרש, שקנאים הם אלו המקנאים קנאתו של מקום לנקום נקמותיו.

ויעיין ברמב"ן בפרשת יתרו (כ"ג) שכתב בא"ד, דלפי דעתו יזכיר קנאה רק בע"ז בישראל בלבד, וטעם הקנאה, כי ישראל סגולת השם הנכבד אשר הבדילים לו, ואם העם שלו משרתיו פונים אל אלוהים אחרים, יקנא בהם ה' כאשר האיש מקנא באשתו בלכתה לאחרים, ובעבדו, בעשיית לו אדון אחר, ולא יאמר כן בשאר העמים.

פירוש הדבר, שהשם יתברך הבדילנו להיות לו לעם סגולה, ומפני זה אנו חייבים לעובדו, וכשהולכים לאלוהים אחרים - זוהי בגידה בה' אלוקינו, וזהו מצב של 'אל קנא', כמו אדם שמקנא [כועס] לאשתו שבגדה בו והלכה לבעל אחר.

והביאור בזה, דהנה איתא בגמרא סנהדרין (פג.), כל הבא על הכותית כאילו מתחתן בעבודת כוכבים, שנאמר 'ובעל בת אל נכר', ומשום כך כתב רש"י דנחשב קנאתו של מקום כיון שיש כאן ענין של ע"ז, וכמו שכתב הרמב"ם שבנו מן הגויה - אינו בנו והולך לעבוד ע"ז, והיינו שדבר זה מביא ע"ז בעולם, והקב"ה נקרא 'אל קנא' לגבי עבודה זרה, והקנאים מקנאים קנאתו של מקום בזה, ולכך כתוב גבי פנחס 'בקנאו את קנאתי בתוכם'.